

Jałowiec pospolity (*Juniperus communis*) z Nepli nad Bugiem

Common juniper (*Juniperus communis*) from Neple on the Bug River

KRZYSZTOF BORKOWSKI¹, ADAM BORATYŃSKI²,
KRYSTYNA BORATYŃSKA²

¹ul. Gołębia 31, PL-62-040 Puszczykowo
e-mail: kmborkowscy@dalpo.pl

²Instytut Dendrologii Polskiej Akademii Nauk
ul. Parkowa 5, PL-62-035 Kórnik

Submitted: 9 September 2019; Accepted: 7 October 2019

ABSTRACT: *Juniperus communis* (common juniper) is a shrub or small tree. Tree-like junipers are rare but important landscape elements. Even the largest junipers are rarely older than 100–120 years old. We would like to show some data on probably the oldest and by far the largest common juniper in Poland, blown down in 1957. It grew in village of Neple, in the park of the Bug and Krzna rivers (52.126°N, 23.517°E). Its age was estimated at c. 300 years, and it attained more than 10 m in height and c. 3 m circumference at 1.3 m above ground level. It was found that the basal part of the trunk was rotten inside, which makes it impossible to determine its exact age. The trunk with its main boughs was transported to the Kórnik Arboretum, conserved and preserved in the form of a monument until today. To our best knowledge, it was the largest common juniper in Poland and the second largest in Europe.

Key words: dendrology, monumental trees, photographic documentation, Lublin province, Kórnik Arboretum

Wstęp

Jałowiec pospolity (*Juniperus communis* L.) należy do gatunków o charakterze pionierskim (np. Bobiński, 1974; Faliński, 1980). Jest niezbyt wymagający pod względem zasobności gleby, nie znosi natomiast ocienienia. Do niedawna występował dość często w całej Polsce (Gostyńska-Jakuszczyńska & Hantz¹, 1978; Zajac & Zajac, 2001), jednak obecnie obserwowany jest jego regres, spowodowany, przynajmniej po części, zaniechaniem tradycyjnej gospodarki rolnej, w tym zaprzestaniem wypasu, oraz zalesieniem nieużytków (Bobiński, 1974; Boratyński, 1985; Borkowski, 2009).

Jałowiec pospolity jest zwykle krzewem lub rzadziej małym drzewem (Christensen, 2000; Farjon, 2005; Thomas, El-Barghathi & Polwart, 2007). Jego największe, drzewiaste okazy rosną na terenach otwartych, przy drogach leśnych i polnych, na obrzeżach lasów, na pastwiskach, a także przy domach. W takich warunkach jałowce mogą żyć zwykle do 80–100 lat (Faliński, 1980, 1998). Wiek najprawdopodobniej najstarszego w Polsce, obecnie już nieżyjącego okazu w Lipowcu pod Szczytnem (ryc. 1) określony został na mniej więcej 220 lat (Jurak, 2009). Osiągnął on wysokość 13,7 m i pierśnicę 65,5 cm (Pacyniak, 1992). Obecnie rośnie tam jeszcze kilka drzewiastych jałowców, tworząc niespotykaną poza tym miejscem aleję (ryc. 2).

¹ W spisie literatury patrz: Boratyńska & Boratyński, 1978; tamże wyjaśnienie [*przyp. red.*].

Jałowce drzewiaste w Polsce

W opisach botanicznych, także tych najstarszych (np. Kluk, 1808; Szubert, 1827; Raciborski & Szafer, 1919; Rostański, 1923), jałowiec pospolity zaliczany jest do krzewów lub niewielkich drzew. Największe egzemplarze według Szuberta (1827) osiągają 40 stóp (ok. 12,19 m) wysokości i przeszło 9 cali (ok. 25,4 cm) średnicy pnia. Takie rozmiary, jak pisze wspomniany autor, „mogą osiągnąć okazy rosnące na zasobniejszych siedliskach w wieku 50 lat, a na ubogich później”. Szubert (l.c.) wspomina także o podobnie dużych okazach występujących w innych miejscach: „w Jabłonie, na Bielanych w ogródkach klasztornych, w Helenowie, w wielu ogrodach nawet w samej stolicy i gdzie niegdzie w naszych lasach”.

Współcześnie pomnikowe jałowce w Polsce rzadko przekraczają wysokość 6–8 m i średnicę na wysokości 1,3 m nad ziemią (pierśnicę) większą niż 15 cm. Do niewątpliwie największych należą pojedyncze okazy o pierśnicy powyżej 30 cm, jak na przykład jałowiec w Parku Narodowym „Bory Tucholskie” (pierśnica 47 cm i 8,5 m wysokość), drzewo

Ryc. 1. Drzewiasty jałowiec pospolity koło Lipowca na pocztówce z lat dwudziestych XX w.

Fig. 1. The common juniper tree from Lipowiec on a post-card from the 1920s

Ryc. 2. Aleja jałowcowa przy drodze leśnej koło Lipowca w województwie warmińsko-mazurskim; GPS: 53,4536, 21,1192 [Dla uproszczenia zapisu przyjęto, że pierwsza współrzędna dotyczy szerokości geograficznej północnej (N), a druga – długości wschodniej (E); obie wyrażone w stopniach – *przyj. red.*]; w 2013 r. najgrubszy okaz w alei miał 106 cm obwodu (fot. K. Borkowski, 2013)

Fig. 2. The common juniper allée along the forest road near Lipowiec, Warmia-Mazury; GPS: 53.4536, 21.1192; the thickest tree with circumference of 106 cm in 2013 (photo K. Borkowski, 2013)

przy drodze Ugoszcz – Rostki (Miedzna) w gminie Miedzna, w powiecie Węgrów, o pierśnicy 41 cm i wysokości 9 m („Centralny Rejestr Form Ochrony Przyrody”), czy okaz w Nadleśnictwie Świerczyna, Leśnictwie Mszane, o pierśnicy 38 cm i wysokości 10 m (Kusiak, 2002, 2015). Wymienić należałoby jeszcze kilka innych jałowców osiągających podobne wymiary, choć nie są one tak znane (ryc. 3–7).

Ryc. 3. Drzewiasty, malowniczy jałowiec pospolity na polach w pobliżu Wysokiej Zaborskiej w woj. pomorskim; GPS: 53,9816, 17,6968; obwód pnia 122 cm, wysokość 6,5 m; drzewo z okładki „Przeglądu Leśniczego” z roku 2015 (fot. K. Borkowski, 2014)

Fig. 3. A tree-like, picturesque common juniper in the fields near Wysoka Zaborska in Pomerania; GPS: 53.9816, 17.6968; 122 cm trunk circumference and 6.5 m height; it was published on the cover of *Przegląd Leśniczy* in 2015 (photo K. Borkowski, 2014)

Ryc. 4. Leżący drzewiasty jałowiec przy drodze Kiedrowice – Zapceń w woj. pomorskim; GPS: 53,9818, 17,4535 (fot. K. Borkowski)

Fig. 4. A lying tree-like common juniper by the Kiedrowice – Zapceń road, Pomerania province, Poland; GPS: 53.9818, 17.4535 (photo K. Borkowski)

Jałowce o dużych rozmiarach wymieniają Kulesza (1927) oraz Wodziczko, Krawiec i Urbański (1938) z Wielkopolski. Z Kaczor opisano jałowiec „8,5 m wysokości i 1 m obwodu” (ok. 32 cm pierśnicy), z „Nadleśnictwa Osiek, Leśnictwa Osiek, koło leśniczówki, 1,4 m obwodu” (ok. 45 cm średnicy), z ogrodu „przy Leśnictwie Białośliwie drzewo zasadzone w roku 1883 o wysokości 7 m i średnicy 0,35 m” oraz z Bieczyn pod Mosiną, gdzie „w lesie brzozowym, było szereg wspaniałych jałowców o pokroju cyprysów wysokości do 10 m i wieku około 150 lat” (Wodziczko, Krawiec & Urbański, 1938). Niestety, informacje o tych jałowcach nie znalazły się już w następnych opracowaniach (Iwanowski, Łuczak & Mikstacki, 1966; „Centralny Rejestr Form Ochrony Przyrody”) ani nie udało się ich odszukać w terenie, co świadczy o tym, że nie dotrwały do naszych czasów.

Ryc. 5. Jałowce z Łysych Gór koło Łąskiego Pieca w woj. kujawsko-pomorskim; GPS: 53,6582, 18,19; na pierwszym planie drzewo o wysokości 7,3 m i obwodzie pnia 145 cm na wysokości 0,5 m; w głębi jałowiec sześciopniowy, najgrubszy z jego pni ma 66 cm obwodu (pomiar i fot. K. Borkowski, 2014)

Fig. 5. Tree-like junipers in Łyse Góry near Łąski Piec in Kujavian-Pomeranian province; GPS: 53.6582, 18.19; the tree in the foreground 7.3 m high, 145 cm trunk circumference at a height of 0.5 m; the tree-like juniper in the background with six trunks, the thickest 66 cm circumference (measurement and photo K. Borkowski, 2014)

Ryc. 6. Jałowiec pospolity przy drodze leśnej koło Wąsosza w woj. zachodniopomorskim; GPS: 53,4956, 16,1083; wysokość 9 m, obwód pnia 125 cm na wysokości 1 m (pomiar i fot. K. Borkowski 2014)
 Fig. 6. Common juniper by the forest road near Wąsosz, West Pomerania province; GPS: 53.4956, 16.1083; 9 m high, 125 cm trunk circumference 1 m above ground level (measurement and photo K. Borkowski, 2014)

Ryc. 7. Pojedynczy drzewiasty jałowiec wśród pól koło Tarczyn w woj. warmińsko-mazurskim; GPS: 53,3509, 19,8576; wysokość 7 m, obwód pnia 134 cm (pomiar i fot. K. Borkowski, 2018)
 Fig. 7. A single tree-like juniper in fields near Tarczyny in Warmian-Masurian province; GPS: 53.3509, 19.8576; 7 m high, 134 cm trunk circumference (measurement and photo by K. Borkowski, 2018)

Jałowiec z Nepli

Jałowiec pospolity był i jest ceniony dla swoich właściwości leczniczych i przyprawowych; związane były z nim wierzenia i obyczaje (np. Kluk, 1808; Szubert, 1827; Nowiński, 1983; Ziółkowska, 1988; Kielak, 2015). Drzewiaste okazy tego gatunku to jednocześnie cenne elementy krajobrazu wzbudzające znaczne zainteresowanie. Zarówno cechy użytkowe, jak i walory estetyczne, były przyczyną sadzenia jałowców w ogrodach przydomowych i parkach. W takich przypadkach najczęściej przenoszono młode siewki z pobliskich obszarów leśnych lub nieużytków. Być może takie właśnie było pochodzenie słynnego jałowca z Nepli nad Bugiem w województwie lubelskim. W każdym razie, już przed osiemdziesięciu laty pisał o nim Górny (1939): „zabytków przyrody należy wymienić olbrzymich rozmiarów kilkasetletni jałowiec”. Informacja ta powtarzana była następnie przez innych autorów (np.: Ziółkowska, 1988; Pacyniak, 1992; Łukaszuk, 2012); znalazła się także na wielu stronach internetowych.

Jałowiec w dawnym parku w Neplach (ryc. 8) był chroniony jako pomnik przyrody (Łukaszuk, 2012), jednak w Centralnym Rejestrze Form Ochrony Przyrody brak o nim wzmianki. W 1957 r. został on wyrwiony przez wiatr (ryc. 9). Nie jest znana data jego posadzenia, a ocena wieku mniej więcej na 300 lat podana przez Górnego (1939) dotyczyła rosnącego obok buka, nie jałowca. Taki sam wiek podany został następnie przez Łukaszuka (2012) z powołaniem się na Instytut Dendrologii PAN, pomimo informacji podanej wcześniej przez Pacyniaka (1992), że wieku nie ustalono, zapewne z uwagi na wypróchniałe wnętrze nasadowej części pnia.

Pomiary wykonane przez Chylareckiego (jeszcze na drzewie stojącym?) to 12,9 m wysokości i 3,02 m obwodu na wysokości 1,3 m, jak podaje Pacyniak (1992). Niestety, w archiwum Instytutu Dendrologii PAN dokumenty z tego okresu się nie zachowały, więc przytoczone tu dane należy traktować z pewną ostrożnością. Stojący przy pawilonie parkowym pień na wysokości 1 m (od podstawy) ma

obwód 227 cm (ryc. 10). To zapewne efekt obcięcia podstawy pnia, być może dwukrotnego, najpierw w Neplach, w trakcie przygotowywania do transportu (ryc. 11), a później dla celów montażowych w Kórniku. Należy także wziąć pod uwagę efekt odpadnięcia kory. Nie można jednoznacznie ocenić, w jakiej odległości od nasady pień został odcięty w trakcie powyższych czynności, jednak porównując historyczne zdjęcia jałowca ze zdjęciem jego pnia (ryc. 8 i 10), trudno się oprzeć wrażeniu, że odcięto dość znaczną (70–80 cm?) jego dolną część.

Biorąc pod uwagę rozmiary oraz przeciętny przyrost grubości drzewiastych jałowców, określony na podstawie danych populacji z Czerwonego Dworu mniej więcej na 5,9 mm rocznie u okazów żeńskich i 6,9 mm u okazów męskich (Iszkuło & Boratyński, 2011), po doliczeniu wieku osiągnięcia wysokości pierśnicy (przeciętnie 7,6 roku u okazów męskich, a 8,3 – u żeńskich), a także po uwzględnieniu zmniejszenia przyrostu grubości u okazów starych, wiek 300 lat wydaje się zawyżony, chociaż nie można go wykluczyć. Przytoczone wyliczenia sugerują raczej wiek około 150–180 lat, jeśli był to osobnik męski, lub 180–200 lat, jeśli żeński. Inne wyliczenie, oparte na wieku

Ryc. 8. Pomnikowy *Juniperus communis* w parku w Neplach przed wywróceniem przez wiatr w roku 1957 (źródło: Łukaszuk, 2012)

Fig. 8. Monumental *Juniperus communis* in the park of Neple before it was blown over in 1957 (source: Łukaszuk, 2012)

Ryc. 9. Jałowiec w parku w Neplach po wywróceniu przez wiatr (źródło: Łukaszuk, 2012)

Fig. 9. Juniper in the park in Neple blown over (source: Łukaszuk, 2012)

wspomnianego wyżej jałowca z Lipowca, który osiągnął pierśnicę 65,5 cm w wieku 219 lat, sugeruje mniejszy przyrost roczny grubości, na poziomie około 3 mm, co mogłoby potwierdzać, że jałowiec z Nepli w momencie wywrócenia go przez wiatr w roku 1957 miał około 300 lat. Nawet ta niższa wartość – około 200 lat – wskazuje jednak, że rósł on w Neplach już w wieku XVIII i z pewnością pamiętał czasy, kiedy właścicielami posiadłości była rodzina Niemcewiczów (Górny, 1939), a być może nawet wcześniejsze.

Juniperus communis z Nepli był znany pracownikom Zakładu Badania Drzew i Lasu Fundacji Kórnickiej, później Zakładu Dendrologii i Pomologii Polskiej Akademii Nauk, obecnie Instytutu Dendrologii PAN (na podstawie rozmów z twórcą i długoletnim dyrektorem Instytutu, profesorem Stefanem Białobokiem). Kiedy został powalony, udało się go, po usunięciu cienkich gałęzi, przetransportować do Kórnicka i ustawić w formie swego rodzaju pomnika przy pawilonie parkowym, w którym znajduje się Muzeum Dendrologiczne i siedziba Arboretum, gdzie zachował się do dziś (ryc. 10 i 11). Ten ogromny jałowiec był chyba największym znanym drzewem tego gatunku w Polsce i drugim co do grubości w jego całkowitym zasięgu.

Ryc. 10. Pień jałowca z Nepli koło pawilonu parkowego w Arboretum Kórnickim (fot. K. Borkowski)

Fig. 10. The trunk of the juniper from Neple near the park pavilion of Kórnik Arboretum (photo K. Borkowski)

Ryc. 11. Neple, pień jałowca wraz konarami przygotowany do przewiezienia na stację kolejową do Terespoła, w roku 1957 (źródło: Łukaszuk, 2012)

Fig. 11. The trunk with branches of the Neple juniper prepared for transport to the Terespol railway station in 1957 (source: Łukaszuk, 2012)

Okaz z Nepli w porównaniu z innymi drzewiastymi jałowcami pospolitymi

Na podstawie dostępnej literatury, informacji internetowych oraz obserwacji zebranych podczas wielu podróży możemy z dużym prawdopodobieństwem stwierdzić, że jałowce drzewiaste występują przede wszystkim w europejskiej części zasięgu. Dotyczy to głównie państw leżących wokół Morza Bałtyckiego, a najczęściej można je spotkać w Szwecji (ryc. 12–15), Finlandii (ryc. 16 i 17),

Ryc. 12. Jałowiec „Kungen” (król jałowców) z Roshult w południowej Szwecji; GPS: 57,076, 13,904. Jeden z najpiękniejszych jałowców pospolitych o pokroju drzewiastym, 17 m wysokości i 190 cm obwodu pnia (pomiar w 1999 r.); powalony przez orkan Gudrun w styczniu 2005 r. (fot. K. Borkowski)

Fig. 12. Juniper ‘Kungen’ (‘The King’), Roshult in southern Sweden; GPS: 57.076, 13.904. One of the most beautiful common juniper trees, 17 m high, 190 cm trunk circumference (measured in 1999), fell during a storm Gudrun in January 2005 (photo by K. Borkowski)

Ryc. 14. Martwy od około 10 lat, najgrubszy jałowiec z okolic miejscowości Motala w południowej Szwecji; GPS: 58,7123, 14,9643; obwód pnia 284 cm (pomiar i fot. K. Borkowski, 2015)

Fig. 14. Died c. 2008, the thickest juniper in Sweden from around Motala; GPS: 58.7123, 14.9643; trunk circumference 284 cm (measurement and photo by K. Borkowski, 2015)

Ryc. 13. Drzewiasty jałowiec z Ryd w południowej Szwecji; GPS: 57,4154, 13,98; o wysokości 16,5 m i obwodzie pnia 157 cm; jeden z najładniejszych i najwyższych żyjących jałowców (pomiar i fot. K. Borkowski, 2018)

Fig. 13. Tree like juniper from Ryd in southern Sweden; GPS: 57.4154, 13.98; 16.5 m high, 157 cm trunk circumference; one of the most impressive and tallest junipers (measurement and photo by K. Borkowski, 2018)

Ryc. 15. Jałowiec w Fagerum na wyspie Öland, Szwecja; GPS: 57,2658, 17,0219; obwód pnia 220 cm (pomiar i fot. K. Borkowski, 2017)

Fig. 15. Juniper in Fagerum on the island of Öland, Sweden; GPS: 57.2658, 17.0219; trunk circumference 220 cm (measurement and photo by K. Borkowski, 2017)

Ryc. 16. Jałowiec w Bollbôle w południowej Finlandii; GPS: 60,3464, 22,4349; wysokość 7 m, obwód pnia 138 cm (pomiar i fot. K. Borkowski, 2018)

Fig. 16. Juniper in Bollbôle in southern Finland; GPS: 60.3464, 22.4349; 7 m high, 138 cm trunk circumference (measurement and photo by K. Borkowski, 2018)

Ryc. 17. Prawdopodobnie najgrubszy fiński jałowiec w Kauhanoja na południu Finlandii; GPS: 60,8295, 23,1346; wysokość 11 m, obwód pnia 222 cm (pomiar i fot. K. Borkowski, 2018)

Fig. 17. Probably the thickest Finnish juniper in Kauhanoja in southern Finland; GPS: 60.8295, 23.1346; 11 m high, 222 cm trunk circumference (measurement and photo by K. Borkowski, 2018)

Estonii (ryc. 18 i 19), na Łotwie (ryc. 20) i Litwie (ryc. 21) oraz w Polsce (Arnborg, 1994; Christensen, 2000; Thomas, El-Barghathi & Polwart, 2007; „Centralny Rejestr Form Ochrony Przyrody”). Wiadomo też o nielicznych drzewiastych okazach rosnących na terenie Czech (ryc. 22), Niemiec (ryc. 23), Norwegii i Szkocji. Na popularnej stronie internetowej „Monumental trees” (<https://www.monumentaltrees.com>) wśród

302 wpisów dotyczących drzew pomnikowych z terenu Łotwy wymieniono 13 pomnikowych jałowców pospolitych (co jest jednoznaczne z pokrojem drzewiastym). Na liście „Champion Trees of Britain and Ireland” (<https://www.treeregister.org/champion-trees.shtml>) wymieniono tylko jeden jałowiec pospolity ze Szkocji – drzewko o wysokości 9 m i obwodzie pnia 91 cm, mierzonym na wysokości 1,5 m od powierzchni ziemi.

Ryc. 18. Jałowiec o obwodzie pnia 128 cm, w miejscowości Kernu w północno-zachodniej Estonii; GPS: 59,1332, 24,4983; najslawniejszy estoński jałowiec, według legendy posadzony około 300 lat temu przez króla Szwecji Karola XII podczas wielkiej wojny północnej. Usechł w 2013 r., do czego przyczyniło się bliskie sąsiedztwo Via Baltica (pomiar i fot. K. Borkowski)

Fig. 18. Juniper with 128 cm trunk circumference, in the town of Kernu, northwestern Estonia; GPS: 59.1332, 24.4983; the most famous Estonian juniper, according to a legend, it was planted by Charles XII, king of Sweden, during the Great Northern War. The specimen died in 2013, which was caused by the close vicinity of Via Baltica (measurement and photo by K. Borkowski)

Ryc. 19. Jałowiec o obwodzie pnia 230 cm koło miejscowości Metsküla w północno-zachodniej Estonii; GPS: 58,8733, 24,6411 (pomiar i fot. K. Borkowski, 2016)

Fig. 19. Juniper with 230 cm trunk circumference near the town of Metsküla, northwestern Estonia; GPS: 58.8733, 24.6411 (measurement and photo by K. Borkowski, 2016)

Ryc. 20. Jałowiec koło miejscowości Valmiera w północnej Łotwie; GPS: 57,5906, 25,532; najgrubszy łotewski jałowiec, o obwodzie pnia 317 cm; według naszej wiedzy najgrubszy jałowiec pospolity w Europie i, najprawdopodobniej, na świecie (pomiar i fot. K. Borkowski, 2016)

Fig. 20. Juniper near the town of Valmiera in northern Latvia; GPS: 57.5906, 25.532; the thickest Latvian juniper, 317 cm trunk circumference, probably, the thickest common juniper in Europe and most likely, in the world (measurement and photo K. Borkowski, 2016)

Ryc. 21. Jałowiec koło Panevėžys (Poniewież) w środkowej Litwie;
GPS: 55,8275, 24,3018; prawdopodobnie najgrubszy litewski
jałowiec, o wysokości 13 m i obwodzie pnia 244 cm
(pomiar i fot. K. Borkowski, 2016)

Fig. 21. Juniper near Panevėžys in central Lithuania; GPS: 55.8275, 24.3018;
probably the thickest juniper in Lithuania, 13 m high, 244 cm
trunk circumference (measurement and photo by K. Borkowski, 2016)

Ryc. 22. Jałowiec w miejscowości Jalovec w południowych Czechach;
GPS: 49,2747, 15,7514; wysokość 6 m i o obwód pnia 107 cm
na wysokości 0,2 m (pomiar i fot. K. Borkowski, 2016)

Fig. 22. Juniper in Jalovec in southern Czech Republic; GPS: 49.2747,
15.7514; 6 m high, 107 cm trunk circumference at 0.2 m above ground
level (measurement and photo by K. Borkowski, 2016)

Ryc. 23. Jałowiec z Lüneburger Heide w północnych Niemczech;
GPS 53,1832, 10,0088; o obwodzie pnia 86 cm na wysokości 0,4 m
(pomiar i fot. K. Borkowski, 2017)

Fig. 23. Juniper from Lüneburger Heide in northern Germany;
GPS 53.1832, 10.0088; 86 cm trunk circumference at 0.4 m above
ground level (measurement and photo by K. Borkowski, 2017)

Znane są także skupienia drzewiastych lub różnowiekowych jałowców, w których występują okazy drzewiaste. W Polsce takie jałowce chronione są w rezerwatach, np. w rezerwacie „Ciosny” koło Zgierza w woj. łódzkim czy „Sołokija” koło Dziewięcierz w woj. lubelskim. Za takie skupisko można uznać także „aleję jałowcową” koło Lipowca w woj. warmińsko-mazurskim (ryc. 2); oby nie spotkał jej taki sam los, jak znanego sprzed około 100 laty skupiska ponad stu drzewiastych jałowców z rezerwatu „Czerwona Wieś” koło Zgnilca w południowej Wielkopolsce (Wodziczko, Krawiec & Urbański, 1938; Iwanowski, Łuczak & Mikstacki, 1966). Duże skupienia drzewiastych jałowców znane są także z południowej Szwecji, np. koło miejscowości Merlänna (ryc. 24), Anderstorp (ryc. 25) oraz z północnych Niemiec, np. z Lüneburger Heide (ryc. 26). Zwłaszcza w Szwecji drzewiaste jałowce są i były od dawna cenione (Arnborg, 1994) oraz od lat podlegały ochronie (ryc. 27).

Jedyny znany nam jałowiec pospolity o pniu grubszym od jałowca z Nepli to egzemplarz z okolic miejscowości Valmiera na Łotwie. Ten monumentalny okaz (ryc. 20) zwany „Rietekļa paeglis”, w 2016 r. miał pień o obwodzie 3,17 m. Dane powyższe obarczone jednak są trudnym do oszacowania błędem wynikającym z rozczłonkowania starego pnia. Pomimo to można przyjąć, że rzeczywista wartość obwodu wynosi kilka centymetrów powyżej 3 m. Wszystkie inne znane grube jałowce lokują się w tej mierze poniżej okazu z Nepli. Przykładowo w południowej Szwecji, w okolicy Motali, można oglądać pień również martwego jałowca o obwodzie 284 cm, na wysokości 1,3 m. Najgrubszy żyjący szwedzki jałowiec rośnie w Stora Bromma koło Katrineholmu (Arnborg, 1994). Obwód jego pnia to 265 cm (pomiar

w 2015 r.). Rekordowy jałowiec z Litwy ma 13 m wysokości i 244 cm obwodu pnia (pomiar w 2016 r.).

W porównaniu ze wspomnianymi wyżej okazami jałowca rosnący przed laty w miejscowości Neple należy do największych i zasługuje na specjalne upamiętnienie. Aby neplańsko-kórnicki rekordzista doczekał się godnego następcy, musi minąć wiele lat. Jego oglądanie zapewne nie będzie dane ani piszącym, ani prawdopodobnie czytającym te słowa. Najgrubszy obecnie polski jałowiec pospolity rośnie w województwie kujawsko-pomorskim w okolicy Łaskiego Pieca. Jego pień w 2014 r. miał 145 cm obwodu, na wysokości 0,5 m (ryc. 5). Wynik ten byłby obecnie wyższy, ale jakiś czas temu część pnia się odłupała. Podobny obwód ma największy jałowiec w Parku Narodowym „Bory Tucholskie” (Kusiak & Węgiel 2002; Kusiak, 2015).

Podsumowanie

Jałowiec z Nepli pod względem rozmiarów (a zapewne także wieku), jakie mogą osiągać przedstawiciele *Juniperus communis*, lokuje się w ścisłej światowej czołówce. Z choćby z tego względu zasługuje on na przypomnienie, czemu służą przytoczone wyżej informacje i dokumentacja fotograficzna. Z uwagi na to, że istniejącego jeszcze pnia, pomimo konserwacji, nie da się zachować w dłuższej perspektywie, dlatego warto pomyśleć o umieszczeniu w jego sąsiedztwie tablicy pamiątkowej, jak w przypadku słynnego, nieżyjącego od dawna jałowca z Ostojowa (ryc. 28). Być może, dzięki niniejszej publikacji, ktoś zechce zebrane tu dane uzupełnić lub skorygować, na co liczymy i za co będziemy wdzięczni.

Ryc. 24. Jałowce w pobliżu miejscowości Merlänna w południowej Szwecji; GPS: 59,2724, 16,9714 (fot. K. Borkowski)

Fig. 24. Junipers near the town of Merlänna in southern Sweden; GPS: 59.2724, 16.9714 (photo by K. Borkowski)

Ryc. 25. Jałowcowy las „Eneskogen” koło miejscowości Anderstorp w południowej Szwecji; GPS: 56,0099, 13,3734 (fot. K. Borkowski)
Fig. 25. Juniper forest ‘Eneskogen’ near the town of Anderstorp in southern Sweden; GPS: 56.0099, 13.3734 (photo by K. Borkowski)

Ryc. 26. Jałowce na Lüneburger Heide w północnych Niemczech (fot. K. Borkowski)
Fig. 26. Junipers on the Lüneburger Heide in northern Germany (photo by K. Borkowski)

Ryc. 27. Tabliczka pomnika przyrody na jałowcu z Drömminge w południowej Szwecji (fot. K. Borkowski)

Fig. 27. Natural monument plaque on a juniper in Drömminge in southern Sweden (photo K. Borkowski)

Ryc. 28. Pomnik jałowca w Ostojowie w woj. świętokrzyskim (fot. K. Borkowski)

Fig. 28. The juniper monument in Ostojów, Świętokrzyskie province (photo by K. Borkowski)

Podziękowania

Dziękujemy Lechowi Łukaszukowi za udostępnienie archiwalnych zdjęć z Nepli.

Literatura

Arnborg G. 1994. Eneboken. Gråbo: HG Arnborg.

Bobiński J. 1974. Jałowiec pospolity i jego rola w lesie. Warszawa: PWRiL.

Boratyńska K, Boratyński A. 1978. *Juniperus communis* L. W: Browicz K red. Atlas rozmieszczenia drzew i krzewów w Polsce, 25. Warszawa – Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe. 9–12 + mp. 10. [Faktycznymi autorami tego opracowania byli M. Gostyńska-Jakuszczyńska i J. Hantz. Nazwiska K. Boratyńskiej i A. Boratyńskiego zostały wydrukowane w wyniku błędu wydawcy, co nie zostało potem sprostowane – *przyp. red.*]

Boratyński A. 1985. Protected and deserving protection trees and shrubs of the Polish Sudety Mts. with their prealps. 1. *Juniperus communis* L. s.l. Arboretum Kórnickie 30: 111–126.

Borkowski K. 2009. Wielkopolskie drzewa. Poznań: Dalpo. Centralny Rejestr Form Ochrony Przyrody. Na stronie: <http://crfop.gdos.gov.pl/CRFOP/> (dostęp: 1.05.2019).

Christensen KI. 2000. Coniferopsida. W: Jonsell B, Karlsson T, Agestam M, Bygren N, Hulgård M, Persson E red. Flora Nordica 1. Stockholm: The Bergius Foundation, The Royal Swedish Academy of Sciences, 91–115.

Faliński JB. 1980. Vegetation dynamics and sex structure of the populations of pioneer dioecious plants. *Vegetatio* 43:23–38.

Faliński JB. 1998. Dioecious woody pioneer species (*Juniperus communis*, *Populus tremula*, *Salix* sp. div.) in the secondary succession and regeneration. *Phytocoenosis N.S. Suppl. Cartographiae Geobotanicae* 8. 10:1–156.

- Farjon A. 2005. A monograph of Cupressaceae and Sciadopitys. Kew: Royal Botanic Gardens.
- Górny B. 1939. Monografia Powiatu Bialskiego Województwa Lubelskiego. Biała Podlaska: Starostwo Powiatowe.
- Iszkuło G, Boratyński A. 2011. Initial period of sexual maturity determines the greater growth rate of male over female in dioecious tree *Juniperus communis* subsp. *communis*. *Acta Oecologica* 37:99–102.
- Iwanowski C, Łuczak Z, Mikstacki B. 1966. Przegląd wielkopolskich zabytków przyrody. Warszawa: PWRiL.
- Jurak M. 2009. Aleja jałowców i szkatułkowy klon. *Przegląd Turystyczny – Magazyn Informacyjny Warmii i Mazur* 69:9.
- Kielak O. 2015. Etymologia a językowo-kulturowy obraz jałowca i kaliny. *LingVaria* 10(1):180–193 DOI: 10.12797/LV.10.2015.19.12.
- Kluk K. 1808. *Dykcjonarz roślinny*. T. 2. Warszawa: Drukarnia Xięży Piarów.
- Kulesza W. 1927. Wykaz drzew i krzewów godnych ochrony w Poznańskiem i na Pomorzu. *Ochrona Przyrody* 7:9–45.
- Kusiak W. 2002. Konkurs na najgrubsze drzewo lasów państwowych. *Przegląd Leśniczy* 3(129/XII):12–29.
- Kusiak W. 2015. Jałowiec – Drzewo Roku 2015. Najgrubsze jałowce w Lasach Państwowych i Parkach Narodowych. *Przegląd Leśniczy* 2(284/XV):26.
- Kusiak W, Węgiel A. 2002. Najgrubsze drzewa polskich parków narodowych. *Przegląd Leśniczy* 9(135/XII):12–14.
- Łukaszuk L. 2012. *Neple wczoraj i dziś*. Radzyń Podlaski–Biała Podlaska: 3J-Studia Grafiki i Ilustracji.
- Nowiński M. 1983. *Dzieje upraw i roślin leczniczych*. Warszawa: PWRiL.
- Pacyniak C. 1992. *Najstarsze drzewa w Polsce*. Przewodnik. Warszawa: Wydawnictwo PTTK „Kraj”.
- Raciborski M, Szafer W. 1919. *Coniferae, Iglaste*. W: Szafer W red. *Flora Polska*, 1. Rośliny naczyniowe Polski i ziem ościennych. Kraków: Akademia Umiejętności, 42–54.
- Rostafiński J. 1923. *Przewodnik do oznaczania roślin w Polsce dziko rosnących*. Wyd. 6. Lwów–Warszawa–Kraków: Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich.
- Szubert M. 1827. *Opisanie drzew i krzewów Królestwa Polskiego*. Warszawa: Glücksberg.
- Thomas PA, El-Barghathi M, Polwart A. 2007. Biological flora of the British Isles: *Juniperus communis* L. *Journal of Ecology* 95:1404–1440.
- Wodziczko A, Krawiec F, Urbański J. 1938. *Pomniki i zabytki przyrody Wielkopolski*. Bydgoszcz: Wydawnictwo Okręgowego Komitetu Ochrony Przyrody na Wielkopolskę i Pomorze.
- Zajac A, Zajac M. 2001. *Atlas rozmieszczenia roślin naczyniowych w Polsce*. Kraków: Pracownia Chorologii Komputerowej, Uniwersytet Jagielloński.
- Ziółkowska M. 1988. *Gawędy o drzewach*. Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza.